

UDK:811.512.133'1

Kamola MUSULMONOVA,

Doktorant, PhD, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: musulmonova66@gmail.com, ORCID : 009 004 2999 4958

PhD S.Yoqubova taqrizi asosida

LINGVISTIK EKSPERTIZA OBYEKTI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Annotatsiya

Har qanday sohada muammoning obyektini belgilab olish uning samarali yechimiga xizmat qiladi. Lingvistik ekspertizada aynan qanday matnlarni tekshirish masalasi bahsli. Odatda noverbal nutq vositalarini lingvistik ekspertiza qilishga Shubha bilan qaraladi. Biroq axborot tashish funksiyasiga ega har qanday vosita lingvistik ekspertiza obyekti bo'lishi mumkin. Maqolada lingvistik ekspertiza obyektini belgilash, muammoli holatlarga yechim topish, shuningdek, masalaning huquqiy jihatiga qay tarzda e'tibor qaratish lozimligi borasidagi mulohazalar o'rin olgan. Tahlillar vositasida har qanday axborot tashish funksiyasiga ega materiallar lingvistik ekspertiza obyekti bo'la olishi asoslangan.

Kalit so'zlar: Lingvistik ekspertiza, ekspertiza, tahlil, obyekt, predmet, muammoli matn, xulosa, noverbal vositalar.

OBJECT OF LINGUISTIC EXPERTISE: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Annotation

Determining the object of a problem in any field serves its effective solution. The question of exactly which texts to examine in linguistic expertise is controversial. Usually, the linguistic examination of non-verbal speech means is viewed with suspicion. However, any means that has the function of carrying information can be the object of linguistic expertise. The article reflects considerations on defining the object of linguistic expertise, finding solutions to problematic situations, as well as how to pay attention to the legal aspect of the issue. Through the analysis, it was substantiated that materials with any information-carrying function can be the object of linguistic expertise.

Key words: Linguistic expertise, examination, analysis, object, subject, problem text, conclusion, non-verbal means.

ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

Определение объекта проблемы в любой области служит ее эффективному решению. Вопрос о том, какие именно тексты проверяются в лингвистической экспертизе, является спорным. Обычно к проведению лингвистической экспертизы невербальных речевых средств относятся с сомнением. Однако объектом лингвистической экспертизы может быть любое средство, обладающее функцией переноса информации. В статье отражены размышления о том, как определить объект лингвистической экспертизы, найти решение проблемных ситуаций, а также обратить внимание на правовую сторону вопроса. На основе анализа обосновано, что любые материалы, имеющие функцию носителя информации, могут быть объектом лингвистической экспертизы.

Ключевые слова: Лингвистическая экспертиза, экспертиза, анализ, объект, предмет, проблемный текст, заключение, невербальные средства.

Kirish. Lingvistik ekspertizalarni ishlab chiqarish doirasida nutqqa e'tibor qaratmasdan vizual tasvirlarni tahlil qilishga ko'proq diqqat qilish muhokamalarga sabab bo'ladi. Chunki ekspertizaning boshqa turlaridan farqli ravishda lingvistik ekspertiza lingvistik bilimlar majmuyini amaliyotga tatbiq etishni taqozo qiladi. Albatta, bu jarayonda, yuqorida qayd etilganidek, lingvistik degan nomlanish biroz nisbiylik kasb etadi. Chunki lingvistik ekspertizani ishlab chiqish jarayonida nafaqat lingvistik bilimlar majmuyi, balki yondosh sohalarga oid nazariy bilimlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Vizual vositalar masalasiga keladigan bo'lsak, tahlilda ularni lingvist-ekspert vakolatidan chetga chiqarib bo'lmaydi. Bunday vositalarga ekspert xulosaga yordam beruvchi va ta'sir ko'rsatuvchi vosita sifatida qarashi lozim. Shuningdek, bunday vizual omillarning og'zaki va yozma nutqqa ta'siri masalasini ham inobatga olish lozim. Belgining semantik tabiatini aniqlash lingvist-ekspertning vakolati doirasida bo'ladi. Bungacha bo'lgan jarayonda esa, nutq akti, ovoz tempi, tana harakatlari, imo-ishoralar va boshqa kommunikativ jihatlar psixologik ekspertizalarni ishlab chiqarish doirasida odatda tekshiriladi. Bu jarayonda olingan xulosalar asosida obyektning lingvistik belgilari tahlil etiladi va uning materialga aloqadorligi masalasi ekspert tomonidan

umumlashtiriladi. Shuni alohida qayd etish joizki, og'zaki va yozma bo'lmagan kommunikativ vositalar ham ekspertiza obyekti bo'la oladi. Bundan ko'rinadiki, lingvistik ekspertizaning obyektini belgilash soha taraqqiyoti natijasida yanada kengayib boradi. Obyekt sifatida verbal va noverbal nutq vositalarini belgilashni baholash zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Lingvistik ekspertizaning shakllanishiga doir yirik tadqiqotlar Malkolm Kultxard, Jon Olsson, Alison Jonson, Nadrea Nini tomonidan yaratildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Lingvistik ekspertizaga obyektiga keng yondashuv ekspert mutaxassisliklari va ularning dasturlarini belgilab olishni taqozo etadi. Keng qamrovdagi lingvistik ekspertizada turli tipdagi materiallar, xususan, qo'lyozma matnlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, har xil reklama matnlari, logotiplar, imzolar, xatlar, shiorlar va logotiplarda chaqiriq, isyon, ekstremistik maqsadlarning yashirin ifodasini aniqlash, video va audio ko'rinishidagi materiallarda hududiy xoslanishni nutqning lingvistik jihatlari orqali asoslash kabilarga e'tibor qaratiladi.

Tahlil va natijalar. Fikrimizcha, lingvistik ekspertiza obyektini belgilash bilan bir qatorda, lingvist-ekspert vakolatlari masalasi ham metodologik jihatdan asosiy

ahamiyat kasb etadi. Lingvist-ekspert faqat yozma va og'zaki ko'rinishdagi materiallarni tahlil etmaydi. Balki kommunikativ faoliyat mahsuli bo'lgan har qanday material ustida tadqiq olib boradi. Bunda muloqot ishtirokchilarining kommunikativ harakati, nonverbal vositalar ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Olingan ma'lumotlar asosida ziddiyatli matnning umumiy xulosasi beriladi. Misol tariqasida aytadigan bo'lsak, A shaxs haqida ikkinchi B shaxsning haqorat, kamsitish, tuhmat tarzidagi nutqini ekspertiza qilishda matnning lingvistik va psixologik belgilariga tayanib baholanadi. Bunda lingvist-ekspert mavjud ziddiyatli matnlar ekspertizasi obyektiv va subyektiv omillar asosida tekshirishi lozim bo'ladi. Quyida ularni ketma-ket ifodalab chiqamiz:

Obyektiv tomondan:

1) nafrat yoki dushmanlik shaxslarning qadr-qimmatini kamsitish, jinsi, irqi, millati, tili, kelib chiqishi, dinga bo'lgan munosabati, qanday ijtimoiy guruhga tegishlilikini asoslash;

2) siyosiy tashkilotlar, diniy birlashmalar, milliy urf-odatlar va boshqalarga tahdidning yo'qligi;

oshkoralik;

joy;

vaqt;

vaziyat;

usul;

shakli (og'zaki, yozma);

asos (jins, irq, millat, til, kelib chiqishi, dinga bo'lgan munosabati, har qanday kishiga tegishli ijtimoiy guruh);

ommaviy axborot vositalaridan foydalanish jihati va boshqalar.

Subyektiv tomondan:

aybdorlik; 2) sabab; 3) maqsad.

Ekspert oldindan hukm chiqarmaydi, balki mavjud obyektga umumiy va xolisona baho beradi. Xulosa esa

1-jadval. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar

T/r	Me'yoriy-huquqiy hujjatlar	Terminlar talqini
1.	O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi	Haqorat qilish, shaxsning sha'ni, qadr-qimmatini axloqsizlik bilan qasddan tahqirlash(140-modda).
	O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi hamda O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi	"Tuhmat qilish, ya'ni bila turib boshqa shaxsni sharmanda qiladigan uydirmalar tarqatish, tuhmat, ya'ni bila turib yolg'on, boshqa bir shaxsni sharmanda qiluvchi uydirmalarni tarqatish[2]."

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga muvofiq, kishilarning sha'ni, obro' va qadr-qimmatini tushirishga qaratilgan haqorat, tuhmat kabi holatlarda jazo tayinlash tartibi keltiriladi. Qanday holatlarda aytilgan og'zaki yoki yozma ko'rinishdagi matnlar haqorat yoki tuhmat bo'lishi, uning darajalarini belgilash esa masalaning lingvistik tomoniga kiradi. Ushbu masalalarga oydinlik kiritilmas ekan, ekspertning matnga xulosa berish vakolati chegaralanadi.

Xulosa va takliflar. Demak, lingvistik ekspertiza maxsus bilimlarga ega bo'lgan ekspertlar jamoasi tomonidan amalga oshiriladigan amaliy jarayon. Aynan shunday malakaga ega bo'lgan lingvist-ekspert kadrlar muammoning obyektiv ko'rib chiqilishi va yechim topilishiga yordam

yuqorida ta'kidlanganidek, turli omillar asosida aniq va dalillik jihatdan asoslangan holda bo'lishi lozim.

Ekspertizalarni belgilash, ishlab chiqish va yakunlash jarayonida turli muammoli vaziyatlar, muzokara va muhokamalar yuzaga kelishi, tabiiy. Bunday vaziyatlarni xolisona baholash va asoslashda sohaga oid mutaxassislarni jalb etish, har bitta ekspertizani ishlab chiqishda ekspertlar jamoasini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. E'tibor qaratish lozim bo'lgan yana bir masala shundaki, asosiy ekspertiza markazlari negizida hududiy filiallarni tashkil etish va ular faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish lozim. O'z o'rnida, bu lingvist-ekspert kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini yaratish, takomillashtirish ehtiyojini yuzaga keltiradi. Tashkil etilgan markaziy tuzilmalar turli metodologiyaga asoslangan o'ziga xos metodik yondashuvlari mavjud bo'lishi lozim. Bunday metodik yondashuv markaziy tuzilma negizida viloyatlar kesimida ixtisoslashtirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Ekspert sifatida faoliyat yuritadigan mutaxassislarning lingvistik bilim va malakalari ham bo'lishi lozim. ADOvat ruhidagi, mamlakat xavfsizligiga, shaxs qadr-qimmatiga daxl qiluvchi mazmunli matnlar uchun ekspertiza tayinlashda qiyinchilik va muammolar yuzaga kelishi, tabiiy. Boisi ekspertizani amalga oshiradigan lingvist-ekspertlarning asosan filolog-mutaxassislar jamoasidan iborat ekanligi lingvistik va yuridik, psixologik bilimlarni umumlashtirish imkoniyatini pasaytiradi. Bu esa jarayonning samarali va tezkor amalga oshirilishiga to'sqinlik qiladi. Navbatdagi metodologik masalalardan biri davlat va nodavlat ekspertiza tashkilotlarida qo'llanadigan terminlar va ularning mohiyatini talqin qilish, ekspertning vazifasi va vakolat chegaralarini belgilash. Ekspert qanday masalalarga oid materiallarni ko'rishi kerak va bunda qanday ilmiy-nazariy manbalarga tayanishi lozim degan savollarni o'rta qo'yish kerak.

beradi. Bu jarayonda lingvist-ekspertning vazifalari nimadan iborat? Albatta, sud-ekspert faoliyatining, xususan, lingvist-ekspertning ham vazifasi amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq murojaatchi va sud jarayoniga amaliy yordam ko'rsatishdan iborat. Ushbu jarayonda zarurat tug'ilganda maxsus mutaxassislar ko'magiga tayaniladi. O'z navbatida, mutaxassis va ekspert termini farqli ekanligi oydinlashadi. Lingvist-ekspert keng qamrovli bilimlarga ega shaxsni ifodalaydi. Afsuski, mavjud qonun hujjatlarida ekspertlar faoliyatini tashkil etish, ularning vakolat doirasi kabi masalalarga e'tibor qaratilmagan. Ekspertning, aynan lingvist-ekspertning, vakolati, unga qo'yiladigan talablar bo'yicha qonuniy asos yaratilishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. Nesterov A.V. Ekspertiza v obsgey teorii ekspertizi // Teoriya I praktika sudebnoy ekspertizai 2013. N 2(30) C.162-168
2. <https://lex.uz/acts/-1633102>
3. <https://lex.uz/uz/docs/-6052631>
4. Амири Л.П. К вопросу о лингвистической экспертизе текстов в рекламной коммуникации // В мире научных открытий. 2011. № 4-1. С. 611-618.
5. Кара-Мурза Е.С. Лингвистическая экспертиза рекламных текстов // Язык средств массовой информации / под ред. М.Н. Володиной. М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. С. 624-633.
6. Olsson, J. What is forensic linguistics? England: Nebraska Wesleyan University. – NY.: Routledge, 2003. – P. 40.
7. Schmallegger, F., Donaldson, S., Kashiwahara, K., Koppal, T., Chase, S., Brown, A., ... & Marash, D. (2014). Criminal justice today. Prentice Hall.